

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: S. Arnoldussen, R.T.J. Cappers, G.J. de Langen, E. van 't Lindenhout, J.H.M. Peeters, N.D. van der Pers, W. Prummel, D.C.M. Raemaekers

Redactiecoördinator: N.D. van der Pers

Vormgeving: S.E. Boersma, M.A. Los-Weijns

Omslagontwerp: S.E. Boersma, M.A. Los-Weijns

Foto omslag: een kern van Zeijen (Foto R.T.J. Cappers, RUG/GIA). Zie artikel Van de Lagemaat *et al.*

ISBN 9789077922965

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Zuurstukken 37 9761 KP Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**university of
groningen**

**groningen institute
of archaeology**

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

22

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2011

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Schotland, Groot-Brittannië, 3) IJsland

In dit nummer: 1) Vlieland, 2) Groningen, 3) Vriescheloo, 4) Balloo, 5) Eexterveld, 6) Tynaarlo, 7) Zeijen, 8) Swifterbant, 9) Tiel

Inhoud

VOORWOORD	VII
D. STAPERT, G.J. BOEKSCHOTEN & L. JOHANSEN Een Levallois-kern en een bijzondere geslepen bijl van Vlieland (Fr.)	1
E. VAN DE LAGEMAAT, D. STAPERT & L. JOHANSEN De kern van Zeijen (Dr.): vuursteenbewerkers groot en klein	9
M.J.L.TH. NIEKUS Ruimtelijke configuraties van mesolithische haardkuilen in Noord-Nederland	16
R. FENS & W. PRUMMEL Wilde koeien in de kudde	24
D.C.M. RAEMAEKERS Iets nieuws uit Swifterbant (Fl.). Het aardewerk van S25 als sleutel voor nieuwe vergezichten	32
A.L. VAN GIJN, J. GEUVERINK, J.J. WIERSMA & W.B. VERSCHOOF Hunebed D6 in Tynaarlo (Dr.): méér dan een berg grijze stenen?	38
S. ARNOLDUSSEN & A. BOUMAN Van de wal en het veld: nieuw archeologisch onderzoek aan Celtic fields	45
D. POSTMA Vroeg-middeleeuwse bouwtradities in het zuidelijke Noordzeegebied	55
H.A. GROENENDIJK, E. RENKEN, J. VAN DER VEEN & H. WOLDRING Terug naar Vriescheloo (Gr.)	65
W.A.B. VAN DER SANDEN Terug naar het Ballooërveld (Dr.), deel 1	75
S.R. KAAIJK, R.T.J. CAPPERS, I.L.C.C. VAN DER VELDE, M.S. VAN BRUGGEN, F.B.J. HEINRICH & A. UFKES 'Appels met peren vergelijken': een beerputvulling uit Tiel (Gld.) energetisch geschaald	84
L. VERHART De vroege correspondentie (1912-1924) van A.E. van Giffen	92
H.T. WATERBOLK Tjeerd van Andel en het begin van de pollenanalyse in Groningen	100

Voorwoord

Deze tweeëntwintigste *Paleo-aktueel* bevat dertien wetenswaardige artikelen, gekenmerkt door een populair-wetenschappelijk karakter, met resultaten van recent uitgevoerd en lopend archeologisch onderzoek door het GIA. De bijdragen in deze uitgave behandelen sterk uiteenlopende archeologische perioden: van het Midden-Paleolithicum naar de Middeleeuwen tot aan de Twintigste eeuw.

Inhoudelijk weerspiegelen de artikelen de veelzijdigheid van archeologisch, archeozoologisch en paleobotanisch onderzoek, waarbij zowel vuurstenen, als aardewerk, hunebedden en zaden en vruchten van voedselplanten aan bod komen. De focus ligt dit jaar op onderzoek in Nederland, meer specifiek: Friesland, Groningen, Drenthe, Flevoland en Gelderland. Zowel de interpretatie van de DNA-analyse van oerrunderen in Europa, als de Celtic fields in Noordwest-Europa en de studie van zodenhuizen die onder meer in Schotland en IJsland voorkomen, nemen de lezer toch nog even mee over de grens. Alle dertien artikelen verdienen een korte introductie:

Het nummer opent met een onderzoek naar op Vlieland aangespoelde prehistorische artefacten, met speciale aandacht voor vuurstenen werktuigen, waaronder een bijzondere bijl van kristallijn gesteente ► Het daaropvolgende artikel over vuurstenen betreft een studie naar de kenmerkende verschillen tussen beginnende en ervaren vuursteenbewerkers ► Typen configuraties en hun ruimtelijke verspreiding maken deel uit van het onderzoek naar mesolithische haardkuilen, waarbij het achterhalen van de functies interessante patronen laat zien in de ontwikkeling ► Het uitgestorven oerrund staat centraal in een archeozoologische studie naar de domesticatiegeschiedenis aan de hand van (oud)DNA-analyses aan botfragmenten ► De bestudering van Swifterbantaardewerk, gevonden tijdens booronderzoek op een nieuwe vondstlocatie bij Doug's duin, heeft belangrijke aanwijzingen opgeleverd over de ontwikkeling van het riviersysteem en aardewerkpatronen ten tijde van de Swifterbantcultuur ► Dat Drentse hunebedden meer dan een 'grijze berg stenen' zijn, blijkt uit het onderzoek in Tynaarlo waarin materiaalkeuze en fysieke kenmerken centraal staan en de binnenruimte uniek in beeld kon worden gebracht met behulp van een 3D-scanner ► Nieuw onderzoek aan Celtic fields op het Noordse veld te Zeijen is uitgevoerd voor het nader bepalen van het ontstaan van deze gecompartmenteerde akkercomplexen ► De beschrijving van vroeg-middeleeuwse bouwmethoden, waarbij onder meer gebruik werd gemaakt van zodenmuren en houten bouwelementen, biedt waardevolle nieuwe inzichten ► In het artikel over de voormalige veenkolonie Vriescheloo wijzen pollenanalyse en de bestudering van aardewerkvondsten op een geleidelijk verplaatsingsproces van de vroeg-middeleeuwse nederzetting ► In de uiteenzetting over het speurwerk naar menselijk botmateriaal van de Galgenberg op het Drentse Ballooërveld blijkt maar weer hoe belangrijk het is om een archeoloog in te lichten in geval van een vondst ► Archeobotanisch onderzoek naar een beerputvulling laat zien dat de verhouding van aangetroffen zaden duidelijk verandert wanneer deze aantallen worden gerelateerd aan energiewaarden ► Professor Van Giffen blijft onderzoekers boeien, zo ook zijn correspondentie en het beruchte Leidse conflict ► Professor Waterbolk sluit het geheel af met zijn herinneringen aan Tjeerd van Andel als student-assistent bij het BAI, waar hij onder meer een pollenlaboratorium inrichtte.

De combinatie van deze bijdragen biedt een waardevolle zienswijze op de context waarin mens, plant en dier in vroegere culturen leefden.

Tot besluit is het vermeldenswaardig dat de *Paleo-aktueel* is voorzien van een vernieuwde omslag en dat zowel de teksten als de afbeeldingen vanaf dit nummer worden omlijst door een meer dynamische vormgeving, met dank aan de GIA tekenkamer, in het bijzonder Siebe Boersma en Miriam Los-Weijns. Wat betreft de inhoudelijke redactie gaat speciale dank uit naar de GIA-onderzoekers: Stijn Arnoldussen, René Cappers, Gilles de Langen, Elisabeth van 't Lindenhout, Hans Peeters, Wietske Prummel en Daan Raemaekers ●

De redactiecoördinator
Daphne van der Pers

Terug naar het Ballooërveld (Dr.), deel 1

Wijnand van der Sanden¹

De laatste jaren staat het onderzoek van galgenbergen en andere executie- en expositieplaatsen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd sterk in de belangstelling (Van der Sanden, 2010a). Voor Drenthe resulteerde dit onlangs in de publicatie van een overzichtswerk (Van der Sanden & Luning, 2010). De Galgenberg op het Ballooërveld is een van de plaatsen die in dat overzicht wordt behandeld (Luning & Van der Sanden, 2010).

In 1933 onderzocht Van Giffen een groot aantal grafmonumenten op het Ballooërveld, dat toen nog onder de gemeente Rolde viel en vandaag de dag bij de gemeente Aa en Hunze hoort. Bij die gelegenheid groef hij ook een proefsleuf door de Galgenberg (fig. 1), de noordelijkste heuvel op het toen al door Defensie gebruikte terrein. Opmerkelijk genoeg laat hij de resultaten van die proefsleuf onbesproken in zijn artikel (Van Giffen, 1935). Bij de bestudering van de veldtekeningen viel op dat de getekende profielen diverse recente ingravingen aangeven (fig. 2). In een van de tekeningen suggereert de opgraver iets van een inhoud, met als persoonlijke interpretatie dat dit op de aanwezigheid van vermoedelijke subrecente menselijke resten kan wijzen (Luning & Van der Sanden, 2010: 96–97). Buiten kijf staat dat hij die resten ter plaatse heeft gelaten. Van Giffen was ongetwijfeld meer geïnteresseerd in de oorspronkelijke Bronstijdheuvel dan in het secundaire gebruik daarvan in de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

De Drentse galgenbergen waren in gebruik tot het moment dat er in Assen een centrale

executie- en expositieplaats werd ingericht (ca. 1650). Ze lagen vaak langs doorgaande routes en op of nabij markegrenzen. Zo ook de Galgenberg op het Ballooërveld, die langs de weg van Rolde naar Gasteren lag op een afstand van ca. 600 m ten zuiden van de markegrens met Gasteren.

Met het ter sprake brengen van de betreffende Galgenberg tijdens een lezing over het boek in het najaar van 2010, meldde een van de toehoorders zich bij mij met de mededeling dat hij als tiener een schedel in die heuvel had gevonden. Terloops voegde hij daar aan toe enkele jaren geleden op een plek ten noorden van de Galgenberg eveneens menselijke resten te hebben aangetroffen.

Deze bijdrage over een tweetal vondsten van menselijk bot op het Ballooërveld valt – noodgedwongen – in twee delen uiteen. In dit eerste deel worden de vondstomstandigheden geschetst en komt de (on)betrouwbaarheid van het geheugen aan de orde, een niet onbelangrijk aspect bij vondstmeldingen. Een derde thema dat ter sprake wordt gebracht, is de relatie tussen archeologen aan de ene kant en de politie en justitie aan de andere kant (vgl. ook Van Kruining, 2005). Daar valt door voorlichting nog een wereld te winnen. In het nader te volgen tweede deel zullen de dateringen van het op de valreep achterhaalde botmateriaal behandeld worden. Aangezien de botten op dit moment (juli 2011) nog niet zijn overgedragen, zijn ze nog niet beschikbaar voor AMS-dateringen. Mijn hypothese is dat het botmateriaal uit de Late-Middeleeuwen dateert.

Fig. 1. De Galgenberg op het Ballooërveld in 2010 (Foto M. Westmaas, Groningen).

De vondst van 1956

De toehoorder, Jaap Hilbrandie (1941) uit Assen, meende zich te herinneren dat hij op het moment van ontdekking van de schedel ongeveer 12 jaar oud was, zodat het een en ander zich rond 1953-1954 moet hebben afgespeeld. Samen met enkele vriendjes had hij een half blootliggende schedel zonder onderkaak en bruingeel van kleur gevonden op een militair oefenterrein waar militaire voertuigen reden en schuttersputjes werden gegraven. De schedel was door hen bij het politiebureau in Assen afgegeven en de ontdekking zou later nog in de krant hebben gestaan. Dit verhaal bevatte voor mij voldoende aanknopingspunten om op onderzoek uit te gaan.

Een vijftal documenten kwam uiteindelijk boven tafel, waaruit bleek dat de gebeurtenis zich enkele jaren later had afgespeeld, namelijk in 1956, toen Jaap Hilbrandie 15

jaar oud was. Het betreft de volgende bronnen: 1. een dag- en nachtrapport van de gemeentepolitie Assen gedateerd 20 juni 1956; 2. het Memoriaal van dr. W. Glasbergen; 3. een artikel in de Provinciale Drentse en Asser Courant van 28 juni 1956; 4. een rapport dat Glasbergen op 3 juli van dat jaar maakte voor de Koninklijke Marechaussee, en 5. het Nieuws-Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (KNOB) van juni/juli 1956.

De bronnen

Het oudste document is het door de politie opgestelde dag- en nachtrapport van 20 juni 1956. Om 19.54 uur meldde de dienstdoende agent:

“Te omstreeks 18.30 u. werden door Ibele de Haan, oud 12 jaar wonende te Assen [...], enige beenderen aan het bu-

Fig. 2. Veldtekening van de proefsleuf door de Galgenberg (1933) (Tek. RUG/GIA).

reau gebracht, die kennelijk van een mens afkomstig waren. Hij verklaarde die beenderen hedenmiddag gevonden te hebben, toen hij met zijn vriendje Hendrik Willem Siebrandie, oud 11 jaar, wonende Assen [...] aan het graven was op de Ballooërheide. Bedoelde jongens zijn meegeweest naar de politie te Rolde, alwaar de beenderen zijn overgegeven aan de wachtmeester J. Schuiling. Vervolgens hebben zij ons de plaats aangewezen, waar ze de beenderen hadden gevonden. Het bleek op militair terrein te zijn en de wachtmeester Schuiling meende te weten, dat de heuvel, waarin de beenderen gevonden waren, daar in bezettingstijd was opgeworpen. De politie Rolde zal in samenwerking met de Kon. Marechaussee het onderzoek voortzetten. De Brigadier Cdt der Kon. Marechaussee de adjudant Visser is ter zake ingelicht. Hoofdagent Bosch van de verkeersdienst verleende met de Volkswagen assistentie. [...].”

Glasbergen, de toenmalige conservator van het Drents Museum, schreef op woensdag 27 juni 1956 in zijn Memoriaal:

“[...] naar Ballooërveld, Gem. Rolde, met de opperwachtmeester E. Wijnen van de Kon. Marechaussee om na te gaan de skeletvondsten afkomstig uit een der tumuli daar (gev. door kinderen). Zaterdagmorgen jl. was daaromtrent gerapporteerd door de heer Wijnen in het BAI. Vertrek 14.30 u. De vindplaats der skeletresten blijkt te zijn gelegen op het Ballooërveld, Gem. Rolde, waar in het jaar 1933 door Prof. dr. A.E. van Giffen de grafheuvelgroepen ‘De Mandenberg’, de ‘Stakenberg’ en de ‘Galgenberg’ [onleesbaar] werden opgegraven [...]. Het betreft hier het militair oefenterrein enkele honderden ha groot, waarvan echter alleen enkele kleine gedeelten intensief worden gebruikt, nl. juist die delen met de praehistorische cultuurmonumenten. Reeds enkele jaren lang wordt door mili-

tairen gepoogd de grafheuvels grondig te vernielen, en thans is men daar tamelijk volledig in geslaagd. De heuveltjes vertonen talloze diepe kuilen, terwijl door het geregeld er-over heen rijden met motorvoertuigen diepe geulen zijn ontstaan. De hierdoor [onleesbaar] optredende afplatting en uitzakking is aanzienlijk. Het verdwijnen van het vegetatiedek op de monumenten leidde ertoe, dat een stuivende zandwoestenij is ontstaan op de plaats, die voor een tiental jaren Drente's fraaiste en gaafste praehistorische grafheuvelgroep vormde. De thans door kinderen op het Ballooërveld gevonden menselijke skeletresten zijn afkomstig uit een der tumuli, zoals bij een bezoek ter plaatse op woensdagmiddag 27 Juni werd vastgesteld. Zij blijken aan het licht te zijn gekomen bij het graven van een kuil in de meest noordelijke grafheuvel, vermoedelijk de vroegere zgn. 'Galgenberg'. Ongetwijfeld gaat het om een secundaire begraving, en wel in een periode lang na het oorspronkelijke gebruik van het grafmonument (Late Steentijd-Bronstijd, $\pm 2000 - \pm 800$ voor Chr.). Zoals herhaaldelijk elders ook vastgesteld, moet het hier wel gaan om de resten van personen die tussen zegge 1500 en 1800 ter plaatse zijn geëxecuteerd, als regel gehangen. Daarop wijst ook de conservatietoestand van de skeletfragmenten. Deze zijn onverbrand. [...]."

Vervolgens is er het krantenbericht, dat de kop 'Oudheidkundige vondsten in Ballooërveld' heeft en de mening van Glasbergen weer geeft dat de menselijke resten subrecent zijn. Interessant is het detail dat Glasbergen in zijn Memoriaal niet noemt: "De vondsten bestaan uit verschillende beenderen, terwijl er ook een menselijke schedel bij is, waarin zich nog tanden en kiezen bevinden." Dat detail klopt met de informatie die Hilbrandie mij had verstrekt.

Het vierde document, het verslag dat

Glasbergen voor de Koninklijke Marechaussee maakte, is woordelijk grotendeels gelijk aan de tekst in zijn Memoriaal. Het één pagina tellende verslag draagt de titel 'Rapport betreffende de vondst van menselijke skeletresten op het Ballooërveld, Gem. Rolde'.

Het laatste brondocument betreft de sectie Archeologisch Nieuws in het Nieuws-Bulletin van de KNOB. De berichtgever is een anoniem van het Drents Museum. Gezien de welhaast identieke bewoordingen is Glasbergen de auteur, met als toevoeging: "Opmerking verdient nog, dat bij ons bezoek ook nog enkele gecremeerde skeletresten werden aangetroffen: kennelijk afkomstig van een praehistorische bijzetting in de grafheuvel, daterende uit de Bronstijd, of de IJzertijd." (Glasbergen, 1956: 123).

De vinder

Met het op 18 december 2010 voorlezen van bovenstaande gegevens aan Jaap Hilbrandie, kwam deze tot de conclusie dat met Hendrik Willem Siebrandie ongetwijfeld zijn drie jaar jongere broer H.W. Hilbrandie (1944) bedoeld werd. De twijfel sloeg toe. Had hij zelf nou de schedel ontdekt of was zijn broer de vinder? Hij belde zijn broer en die vertelde hem dat hij (Henk) toch echt de ontdekker van de schedel was. Nadat Jaap ook een van zijn vrienden (Bert Zwiers) consulteerde, die hem verzekerde dat ze wel degelijk botten hadden gevonden – van een schedel wist hij overigens niets –, trok Jaap uiteindelijk de conclusie dat hij wel ter plaatse is geweest en botten heeft gevonden, maar en passant de spectaculairdere ontdekking van zijn broer onbewust tot de zijne had gemaakt.

In een uitvoerig gesprek met Henk Hilbrandie op 23 december in Noordlaren, gaf hij aan er zeker van te zijn dat hij en zijn vriendje Ibele de Haan de schedel hadden ontdekt en naar de politie hadden gebracht. Hij kon zich ook nog herinneren dat de schedel bij graafwerk aan de zijkant van de Galgenberg tevoorschijn kwam. De sche-

del had geen onderkaak en was bleek van kleur. Wegens hun vermoeden dat de schedel iets met 'een moord op de grote stille heide' te maken had, besloten ze aangifte te doen bij de politie. Deze heeft vervolgens het Biologisch-Archaeologisch Instituut (BAI) geïnformeerd over de vondst. Uiteindelijk vond er een gezamenlijk veldbezoek plaats. Het vervoer naar de vindplaats in een wit politiebusje heeft een onuitwisbare indruk op Henk Hilbrandie gemaakt.

De vondst van 2004

De tweede belangrijke vondst die hier ter sprake wordt gebracht is die van 2004. Jaap Hilbrandie was bij het struinen door de hei op een reeks botten gestuit, die naar zijn zeggen keurig naast elkaar lagen. Hij besteedde er niet direct veel aandacht aan maar toen hij ze maanden later opnieuw zag liggen, meldde hij het bij de terreinopzichter van Staatsbosbeheer, Dick de Vries. Die kwam ter plaatse en schakelde de politie in (pers. med. De Vries, 18 december 2010). Hilbrandie wist zich te herinneren dat er drie tot vier politieagenten verschenen om de witte, nog stevig aanvoelende en met groene alg bedekte botten te bekijken. De politie liet volgens hem een forensisch deskundige komen, die het vermoeden bevestigde dat het om menselijk materiaal ging. Hilbrandie meende een dijbeen, heupgewricht en ellepijp herkend te hebben tussen de volgens hem niet complete botten.

De Vries herinnerde zich dat het ca. vijf botten van twee verschillende personen (vier opperarmbeenderen en een ellepijp) betrof en dat de gebeurtenis zich in de maand november afspeelde. De Vries beweerde voorts dat de politie het materiaal in beslag nam en de vindsters de toezegging deed hen over de uitslag van het forensisch onderzoek te informeren, wat echter niet gebeurde.

Tijdens een veldbezoek op 18 maart 2011 met Hilbrandie bleek dat de vindplaats een laag met heide begroeid heuveltje betreft, vol met diergangen. Vossenkeutels duiden erop

dat het om een vossenhol gaat en de botten dus door een vos naar buiten kunnen zijn gewerkt. De doorsnede van het heuveltje bedraagt ca. 6-7 m en de hoogte zo'n 75 cm. Bij het afzoeken van de omgeving hebben we helaas niet meer botten gevonden. Interessant is dat de met een GPS-ontvanger vastgelegde coördinaten aangeven dat de plaats vlak bij de oude markegrens ligt: de afstand tot de grens Balloo/Gasteren zal niet meer dan 75 m bedragen (fig. 3).

Op zoek naar de botten

Aangezien de botten van 1956 zich niet in de collectie van het Drents Museum bevinden en evenmin in die van het Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis, is het aannemelijk dat de Koninklijke Marechaussee het materiaal, dat op terrein van Defensie is gevonden, heeft gehouden. Een lange speurtocht naar de verblijfplaats bleef echter zonder resultaat. Ondanks navraag bij talloze (oud)medewerkers van de Koninklijke Marechaussee was er niets te vinden over deze zaak. Zodoende is het dus onduidelijk wat er met het vondstmateriaal is gebeurd. Vermoedelijk zijn de botten herbegraven.

In zijn zoektocht naar de vondsten van 2004 heeft de auteur op 13 december 2010 de politie in Assen benaderd met de vraag of zij de genoemde botten inderdaad nog in bezit hadden en of die dan gebruikt mochten worden voor nader onderzoek, onder meer ¹⁴C-dateringen. Omdat de vindplaats dicht bij een markegrens ligt, zou het immers heel wel om middeleeuwse resten kunnen gaan (vgl. Van der Sanden & Luning, 2010: 83–116). Op 10 januari 2011 meldde de technische recherche dat de botten niet meer konden worden getraceerd, maar dat de vondst wel geregistreerd staat in het Bedrijven Processen Systeem. De gegevens in dat systeem bleken echter geschoond en niet meer toegankelijk voor medewerkers. De vraag werd vervolgens doorgespeeld naar de privacy officer met het verzoek de benodigde gegevens alsnog beschikbaar te stellen.

zijn genomen t.b.v. het onderzoek. Als de noodzaak tot beslag niet meer bestaat wordt het beslag in opdracht van de officier van Justitie opgeheven en worden de resten, indien bekend, overgedragen aan de nabestaanden of op een daartoe aangewezen begraafplaats begraven). Mijn advies is om een schriftelijk verzoek, met redenen en de specifieke vragen, te richten aan de Officier van Justitie te Assen.”

Het verzoek is op 15 april ingediend bij de hoofdofficier van justitie in Assen, mr. H.J. Schuth. Privacy officer mevrouw B. Buist antwoordde op 9 mei dat er bij het OM, Arrondissementsparket Assen, geen gegevens over deze vondst in het archief zijn opgeslagen en dat alleen de privacy officer van de politie eventueel nog uitkomst zou kunnen bieden. In reactie op het schrijven van 12 mei adviseerde de betreffende persoon, de heer B. Boukema, navraag te doen bij het LUMC. In Leiden verwees men door naar het Nederlands Forensisch Instituut, omdat daar de antropologische analyses worden verricht. Op 20 mei kwam de verlossende mededeling van forensisch antropoloog R.R.R. Gerretsen dat de botten nog aanwezig zijn en dat alleen nog een vrijwaringsbewijs nodig is om de botten over te dragen aan de auteur voor verder onderzoek. Dit proces is nu in gang gezet. Op het moment van de deadline voor dit nummer van *Paleo-aktueel* heeft de overdracht van botten en documentatie nog niet plaatsgevonden.

Terugblik en vooruitblik

Bovenstaande zoektocht geeft aanleiding tot allerlei bespiegelingen. Dat het geheugen niet perfect en blijvend registreert maar ons vaak parten speelt, is een open deur, daar hoeft ik niet verder op in te gaan. Wel op een aantal andere zaken. Ten eerste is behoud in situ een mooi uitgangspunt, maar duidelijk niet altijd. Achteraf was het beter geweest als Van Giffen de menselijke resten had meegenomen

en niet had achtergelaten op een militair terrein. Vermoedelijk heeft deze keuze te maken met zijn desinteresse voor het secundaire gebruik van de heuvel.

Ten tweede is het onverklaarbaar waarom de schedel uit de Galgenberg nooit meer in museale of universitaire handen is gekomen. Glasbergen had in zijn rapport al aangegeven dat het zeer waarschijnlijk archeologische resten uit de periode 1500-1800 betrof. Anderen hebben beslist dat ze uiteindelijk niet naar Assen of Groningen zouden terugkeren. De vermoedelijke crimineel is dus met behulp van de Marechaussee ontkomen.

Een derde punt is dat het aanmelden van een vondst van menselijk botmateriaal op een bekend archeologisch terrein bij de politie soms kan betekenen dat deze niet in handen van de archeologen komen. Het verdient daarom aanbeveling om ook direct een archeoloog in te schakelen. Vinder Jaap Hilbrandie verwijt zich thans dat hij in 2004 niet direct naar de provinciaal archeoloog is gegaan. Gelukkig is het in het geval van de botten uit 2004 goed afgelopen, aangezien deze nog beschikbaar zijn voor onderzoek. De uitkomsten van het onderzoek zullen in de loop van 2012 bekend worden.

Mijn hypothese luidt dat ze vermoedelijk uit de Middeleeuwen stammen, gezien de nabijheid van de Galgenberg. Een alternatieve verklaring is dat ze horen bij de groep individuen die bij grenzen gevonden zijn en die soms met bijzondere verhalen verbonden zijn (zoals Lebbe van de Lebbestaok). Een enkel geval is in verband gebracht met zelfmoord. Deze personen stammen uit de Nieuwe tijd (Van der Sanden, 2010b: 224–225). Omdat het – zover de informatie nu strekt – om vier individuen gaat, acht ik het waarschijnlijker dat de AMS-dateringen in de Late-Middeleeuwen zullen uitkomen. De uitkomsten van het onderzoek volgen in deel 2 in *Paleo-aktueel* 23.

Dankwoord

De auteur wil de volgende personen bedanken voor hun informatie: J. Hilbrandie (Assen), H.W. Hilbrandie (Noordlaren), H. van Wieren (Divisie Beheers Ondersteuning SSC, afdeling Functioneel Beheer (Assen), F. Bakker (Korpschef Regio Drenthe), B. Boukema (privacy officer, Assen), D. de Vries (Staatsbosbeheer) en de heer J.W. Vonk (Assen). Zeer erkentelijk ben ik ook de (oud)medewerkers van de Koninklijke Marechaussee, in volgorde van benadering: Kapitein der KMar b.d. A. Blaauw (Assen), Kapitein der KMar b.d. R. Begeman (Exloo), Kapitein J.H.B.J. Langes (District NO KMar, Zwolle), Kolonel der KMar b.d. S. Klijnhout, directeur Museum der KMar (Buren (Gld)), Kapitein der KMar b.d. H. Boer (Assen), Eerste luitenant M. Tattersall (LOKKMar, Apeldoorn), en Plaatsvervangend Brigadecommandant Buitenland Opleidingen Majoor W.J. Nieman (Uddel). Verder spreek ik mijn dank uit aan mevrouw B. Buist (privacy officer Arrondissementsparket Assen), mevrouw S. Groen (Leids Universitair Medisch Centrum), en R.R.R. Gerretsen (Nederlands Forensisch Instituut, Den Haag).

H.M. Luning (Assen) was zeer behulpzaam bij het spoorwerk in archieven. Hij wist opnieuw diverse relevante stukken in het Drents Archief boven tafel te krijgen. V.T. van Vilsteren stelde het Memoriaal van Glasbergen, dat op het Drents Museum wordt bewaard, voor mijn onderzoek ter beschikking. Mijn grootste dank gaat uit naar J. Bruggink (Drents Museum) en L. Huizinga (Assen) voor hun spoor- en verbindingswerk. Zonder hen had ik de goede informanten niet gevonden en dit artikel niet kunnen schrijven.

Return to the Ballooërveld (province of Drenthe), part 1

In 1956 children discovered human bones in the Galgenberg ('Gallows hill') located in the Ballooërveld, nowadays in the municipality of 'Aa en Hunze'. In 1933, Van Giffen dug a

trial trench into this prehistoric burial mound. Probably he did notice that there were human remains in the top of the barrow, but decided to leave them in situ since he was not very interested in the secondary use of this prehistoric barrow as a place to execute and/or exhibit criminals. This was not a wise decision, because the Ballooërveld was in use by the military. The skeletal remains that the children found in 1956 (among them a large part of a skull) were taken in by the Koninklijke Marechaussee (Royal Military Police) and were never handed over to the archaeologists. This is surprising, as the curator of the Drents Museum told them that these were the remains of criminals, executed between AD 1500 and 1800. On the basis of recent research on human remains found in the top of Galgenbergen elsewhere, we expect them to be of late medieval date. The present whereabouts of the Ballooërveld remains are unknown; presumably they were reburied. In 2004, bones of four individuals were discovered northeast of the Galgenberg, close to the ancient village boundary of Balloo. These bones were handed over to the police. After a long search, the author discovered that they are now kept at the Nederlands Forensisch Instituut in The Hague. The bones are due to be handed over to the author, whose hypothesis is that they are of late medieval date. The results of their radiocarbon dating by means of AMS will be published in Paleo-aktueel volume 23.

Noten

1. Drents Plateau, Stationsstraat 11, 9401 KV Assen.

Literatuur

- Giffen, A.E. van, 1935. Oudheidkundige aantekeningen over Drentsche vondsten (11): Het Ballooërveld, ndl van Balloo, gem. Rolde. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 53, 67–116.
- Glasbergen, W., 1956. Archeologisch Nieuws, Rolde. *Nieuws-Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*, 122–123.

- Kruining, M. van, 2005. Botten onder de slaapkamervloer in Kroddeburen (Gr.). *Paleo-aktueel* 16, 134–138.
- Luning, H.M. & W.A.B. van der Sanden, 2010. Galgenbergen, galggaten en radakkers. In: W.A.B. van der Sanden & H.M. Luning (red.), *Over galg en rad – executieplaatsen in Drenthe*, 83–116. Zwolle, Waanders.
- Sanden, W.A.B. van der & H.M. Luning (red.), 2010. *Over galg en rad – executieplaatsen in Drenthe*. Zwolle, Waanders.
- Sanden, W.A.B. van der, 2010a. Galgenvelden en galgenbergen. Een introductie. In: W.A.B. van der Sanden & H.M. Luning (red.), *Over galg en rad – executieplaatsen in Drenthe*, 11–31. Zwolle, Waanders.
- Sanden, W.A.B. van der, 2010b. Terugblik. In: W.A.B. van der Sanden & H.M. Luning (red.), *Over galg en rad – executieplaatsen in Drenthe*, 204–225. Zwolle, Waanders.